

УДК 159.964.22:159.922.76-056.313

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-10\(15\)-199-209](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-10(15)-199-209)

Малишевська Ірина Анатоліївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, 20300, тел.: (04744) 3-45-82, <https://orcid.org/0000-0003-0889-2552>

КОРЕКЦІЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Анотація. У статті здійснено аналіз наукової літератури та нормативних документів з досліджуваної проблеми. Визначено негативні тенденції сучасного стану здоров'я підростаючого покоління, що актуалізують потребу впровадження в освітній процес спеціальної освіти оздоровчої ідеології. Досліджено, що в подальшому такий підхід стане основою життєдіяльності дитини з інтелектуальними порушеннями. Позитивно вплине на психоемоційний стан. Сприятиме забезпеченню систематичної психологічної підтримки кожній дитині з інтелектуальними порушеннями під час освітнього процесу.

Визначено, що природні об'єкти і явища виступають потужним і необхідним засобом корекції психічного здоров'я дітей з інтелектуальними порушеннями. Доведено, що засоби природотерапії здійснюють корекційний вплив на психоемоційний стан дітей з інтелектуальними порушеннями. Запропоновано методи корекції психоемоційного стану дітей з інтелектуальними порушеннями. За їх основу взято класифікацію методів психолого-педагогічної корекції суб'єктного ставлення до природи за В. Ясвіним. Розроблені методи адаптовано до завдань дослідження. До них віднесли: метод ототожнення з природними об'єктами, метод співпереживання природним об'єктам, метод природних асоціацій, метод екологічно-емоційного впливу. Реалізація методів представлена природотерапевтичними вправами. З'ясовано, що природотерапевтичні вправи формують уміння спостерігати та прислухатись до природи, осмислити світ природи та усвідомити своє місце у ньому. Вправи покращують психоемоційний стан. Дають змогу знімати перевтому або переносити стреси з найменшими нервовими втратами. Розвивають спостережливість, допитливість, активність, упевненість у своїх силах. Формують навички спілкування, адекватного вираження почуттів. Сприяють підвищенню самооцінки, активізації загального потенціалу можливостей дитини з інтелектуальними порушеннями та адаптації її в соціумі. З'ясовано позитивний вплив природотерапевтичних вправ на психоемоційний стан дітей з інтелектуальними порушеннями.

Одержані у ході експериментального дослідження результати засвідчили ефективність запропонованих методів корекції психоемоційного стану дітей з інтелектуальними порушеннями

Ключові слова: діти з інтелектуальними порушеннями, корекція психоемоційного стану, природотерапія, засоби природотерапії, природотерапевтичні вправи, методи корекції психоемоційного стану, освітній процес дітей з інтелектуальними порушеннями.

Malyshevska Iryna Anatoliivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Special Education Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Sadova St., 2, Uman, 20300, tel.: (04744) 3-45-82, <https://orcid.org/0000-0003-0889-2552>

CORRECTION OF THE PSYCHO-EMOTIONAL STATE OF CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Abstract. The article analyzes the scientific literature and normative documents on the investigated problem. The negative trends of the current state of younger generation's health, which actualize the need to introduce health ideology into the educational process of special education have been determined. It has been investigated that in the future such an approach will become the basis of life activities of a child with intellectual disabilities. It will positively affect the psycho-emotional state. It will contribute to the provision of systematic psychological support to every child with intellectual disabilities during the educational process.

It has been determined that natural objects and phenomena are a powerful and necessary means of correcting the mental health of children with intellectual disabilities. It has been proven that the means of nature therapy have a corrective effect on the psycho-emotional state of children with intellectual disabilities. Methods of correcting the psycho-emotional state of children with intellectual disabilities have been offered. They are based on V. Yasvin's classification of psychological and pedagogical correction methods of the subject's attitude to nature. The developed methods have been adapted to research tasks. They include: the method of identification with natural objects, the method of empathizing with natural objects, the method of natural associations, the method of ecological and emotional influence. Methods implementation has been represented by natural therapy exercises. It has been found that nature therapy exercises form the ability to observe and listen to nature, to understand the natural world and to realize one's place in it. Exercises improve the psycho-emotional state. They make it possible to relieve overfatigue or endure stress with the least nervous losses. They develop observation, inquisitiveness, activity, confidence in their abilities. They also form communication skills, adequate feelings expression. They contribute to the increase of self-esteem, activation of the general potential of the child with intellectual disabilities and his adaptation in society. The

positive effect of nature therapy exercises on the psycho-emotional state of children with intellectual disabilities has been clarified.

The results obtained during the experimental study have proved the effectiveness of the proposed methods of correcting the psycho-emotional state of children with intellectual disabilities.

Keywords: children with intellectual disabilities, correction of psycho-emotional state, naturopathy, means of naturopathy, naturopathic exercises, methods of psycho-emotional state correction, educational process of children with intellectual disabilities.

Постановка проблеми. В умовах тривалої несприятливої дії політичних, соціально-економічних, екологічних чинників в Україні збільшилась кількість дітей з особливими освітніми потребами. Реформування та модернізація освіти в Україні активізували нагальну потребу оновлення освітнього змісту. Вочевидь відкрилися нові перспективи змін в системі спеціальної освіти, пов'язані з новим ставленням до дітей з особливими освітніми потребами, зокрема з інтелектуальними порушеннями, з вирішенням питань їх соціалізації та інтеграції в суспільство.

Вирішенню означеної проблеми сприяє Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами [1]. Державний стандарт передбачає створення оптимальних умов для досягнення соціальної зрілості кожної особистості, розвиток здібностей, досягнення певного рівня освіченості, використовуючи потенціал компенсаторно-корекційних можливостей для включення її в соціально-активну діяльність, забезпечення тих знань, умінь та навичок, рис характеру, які уможливають її нормальне життя в соціумі. Стандарт спеціальної освіти спрямований на дитину, її вік, час і характер порушення (сенсорне, фізичне чи інтелектуальне), його глибину, потреби та потенційні можливості у відношенні до психофізичних показників розвитку в нормі та логіку змісту освітньої галузі, в тому числі її компенсаторно-корекційного компоненту. Компенсаторно-корекційна спрямованість змісту спеціальної освіти передбачає розуміння закономірностей в розвитку дитини з особливими освітніми потребами, пріоритетність розвитку психічних процесів та функцій у зв'язку з опануванням нею знань.

Специфіка стандартизації початкової загальної освіти дітей з інтелектуальними порушеннями передбачає якісний доступ до освіти, варіювання тривалості опанування змістом освіти, диференціацією оцінювання знань (мінімальний рівень – життєва компетентність, максимальний – державні вимоги). Введення в державні вимоги додаткового рівня оцінювання – життєва компетентність, значно розширює можливості дітей з порушеннями інтелекту до опанування знаннями відповідно до встановлених термінів та забезпечує диференціацію змісту освіти [2, С. 240]. Отже, оновлений зміст початкової загальної освіти дітей з інтелектуальними порушеннями являє собою

удосконалений програмний зміст завдяки диференціації навчальних досягнень та корекційно-розвиткової роботи, що сприяє формуванню та застосуванню її компетентностей для засвоєння освітньої програми, розвитку здібностей та подальшу соціалізацію в соціумі.

Вищезазначене свідчить про нагальну потребу у запровадженні системи корекційно-розвиткових занять, які б сприяли формуванню у дітей з інтелектуальними порушеннями особистісних якостей, розвитку і корекції усіх психічних процесів, психологічної адаптації та соціальної реабілітації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження (І. Бондар, О. Глоба, В. Засенко, С. Кульбіда, М. Матвеева, С. Миронова, Т. Сак, В. Синьов, Т. Скрипник, О. Таранченко, І. Татьянчикова, О. Хохліна, О. Чеботарьова та ін.) проведені в Україні за останні роки, сприяють подоланню стереотипів у розумінні проблем навчання і виховання дитини з інтелектуальними порушеннями. Наукові розвідки доводять, що провідною ідеєю сучасної спеціальної освіти є орієнтація на ефективне використання збережених систем та функцій дітей з інтелектуальними порушеннями, здатних взяти на себе компенсаторно-корекційне навантаження, цілеспрямований розвиток психічних процесів, які обумовлюють рівень опанування знань, умінь, навичок та відповідну освіченість дитини, її інтеграцію в суспільство. Аналіз наукової літератури показує, що сучасний розвиток суспільства, соціалізація і інтеграція дітей з інтелектуальними порушеннями потребують суттєвого оновлення системи спеціальної освіти, її форм і змісту, введення нових педагогічних підходів і інноваційних технологій, психологічного супроводу освітнього процесу, а також нових комплексних програм розвитку особистості дитини і її найбільш ефективної і оптимальної соціально-трудової адаптації та соціалізації. На думку науковців, проблема соціалізації дитини з інтелектуальними порушеннями залишається однією з найактуальніших у теорії та практиці корекційної психопедагогіки. Науковці дослідили, що саме «соціалізація є основою всебічного розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями та її підготовки до самостійного життя в сучасних соціально-економічних умовах [3, С. 63; 4].

Мета статті. У статті представлено методи корекції психоемоційного стану дітей з інтелектуальними порушеннями.

Виклад основного матеріалу. Основними завданнями спеціальної школи для дітей з інтелектуальними порушеннями є: забезпечення системного психолого-педагогічного супроводу; надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг; забезпечення навчання учнів за допомогою найбільш прийнятних для них методів і способів спілкування в освітньому середовищі, які максимально сприяють засвоєнню знань і соціальному розвитку; використання в освітньому процесі допоміжних засобів для навчання та альтернативної комунікації; забезпечення розвитку природних здібностей,

творчого та критичного мислення; сприяння всебічному розвитку; формування компетентностей для соціалізації та подальшого самостійного життя та інші [5].

Організація освітнього процесу дітей з інтелектуальними порушеннями передбачає надання систематичних психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (допомоги) для учнів з інтелектуальними порушеннями. Такі послуги забезпечують життєво-практичну спрямованість підготовки дітей до самостійного життя на основі принципів диференційованого та особистісно-орієнтованого підходів. А організація освітнього процесу у такий спосіб зумовлює оновлення підходів до методів навчання та виховання, що забезпечують всебічний розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями. Особливо важливого значення у цьому контексті набуває корекція психоемоційного стану дітей з інтелектуальними порушеннями. Адже своєрідність пізнавальної діяльності, психічної та емоційно-вольової сфери, поведінки таких дітей не дозволяють їм у повному обсязі оволодіти освітньою програмою.

Пошук ефективних методів корекційного впливу на психоемоційний стан дітей з інтелектуальними порушеннями є одним із основних напрямів розвитку сучасної корекційної психопедагогіки. Наукові розвідки доводять, що для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема інтелектуальними порушеннями в процесі психологічної корекції можливості таких нетрадиційних природотерапевтичних засобів як звукотерапія, ароматерапія, аеротерапія, рослинотерапія, аеротерапія, зоотерапія та інших є найбільш дієвими [6; 7].

Наукові дослідження засвідчують, що жива природа є одним із важливих засобів збереження психічного здоров'я дитини і виступає потужним і необхідним засобом формування особистості. На думку науковця, «природа повинна стати не лише об'єктом вивчення, задоволення потреб, а й посісти виняткове місце у системі оздоровчих цінностей сучасної дитини» [8]. Дослідниця розглядає природотерапію як лікування засобами природи, як позитивний вплив природних об'єктів та явищ на дитину з метою збереження її психічного здоров'я.

Для розробки природотерапевтичних завдань, які б сприяли ефективній корекції психоемоційного стану дітей з інтелектуальними порушеннями, ми скористалися методами психолого-педагогічної корекції суб'єктного ставлення до природи розробленими В. Ясвіним [9] та матеріалами передового досвіду вчителів-методистів, науковців [10]. Ці методи та матеріали були адаптовані нами до завдань нашого дослідження в межах якого відбувалася реалізація оздоровчо-корекційної мети освітнього процесу в спеціальній школі для дітей з інтелектуальними порушеннями. Розглянемо окремі із них детальніше.

Метод ототожнення з природними об'єктами полягає у постановці дитини з інтелектуальними порушеннями себе на місце того чи іншого природного об'єкта або явища, перенесення себе в ситуацію, в якій об'єкт чи явище знаходяться. Цей метод передбачає психологічне моделювання стану природних об'єктів чи явищ, краще розуміння цього стану, посилюючи

уявлення про даний природний об'єкт чи явище. Використання методу ідентифікації з природними об'єктами проілюстровано розробленою нами природотерапевтичною вправою «Голоси лісу». Вправа має на меті ототожнення дитини з природним об'єктом, корекцію психоемоційного стану засобами природотерапії (звукотерапія, пантоміма). Заздалегідь до проведення вправи виготовляють із паперу «ромашку», на пелюстках якої прописані завдання. Діти по черзі зривають пелюстки і виконують завдання. За кожне правильне виконання завдання отримують один бал. Суть вправи полягає у точному відтворенні голосів лісу (мімікою, жестами голосом): голосів птахів, хрускоту сухого гілля, шелесту листя, дзюрчання струмка, дзижчання комах, шурхоту повзання тварин тощо. Після кожного відтворення дітьми голосів лісу розглядаються відеокартини природи лісу для порівняння та прослуховується аудіозапис лісових звуків природи.

Перевтілення в образи живої та неживої природи дає можливість умовному злиттю з природою та відчуті її почуття, що в свою чергу сприяє покращенню психоемоційного стану дітей з інтелектуальними порушеннями.

Метод співпереживання природним об'єктам полягає у співпереживанні та співчутті стану природного об'єкта чи явища шляхом ототожнення з ними. А також переживання власних емоцій і почуттів з приводу стану природних об'єктів. Метод передбачає використання запитань, які стимулюють появу співпереживання до живого: «Який настрій у природи...», «Які почуття у природи...», «Чи болить рослині або тварині...» тощо. Для цього дітям з інтелектуальними порушеннями пропонувалась природотерапевтична гра «Пташка». Метою терапевтичної гри є корекція психоемоційного стану дітей з інтелектуальними порушеннями, виховання співчуття до природи з використанням звукотерапії, зоотерапії. Терапевтична гра проводиться у вигляді хвилини відпочинку і розрахована на чотири хвилини. На початку гри діти слухають розповідь про те, що птахи – невід'ємна частина живої природи, їх вважають психотерапевтами, адже спів пернатих заспокоює нервову систему. При спілкуванні з птахами покращується настрій, зникає втома. Потім дітям пропонується уявити себе пташкою, яка втомилася і хоче відпочити, і виконати певний комплекс вправ (звучить грамзапис співу пташок). Перша вправа триває 1 хв. Діти виконують вправу з вказівками: «Сядьте на стілець, підніміть руки вгору. Поверніть голову по 5 разів у різні боки. Нахиліть голову назад 5 разів із заплющеними очима. При цьому плавно рухайте руками, як крилами, струшуючи пальцями. Уявіть себе пташкою, що спускається на землю, щоб відпочити». Друга вправа триває 1 хв. з коментарем: «Сядьте на стілець, руки покладіть на стіл і ляжте на них. Закрийте очі, повністю розслабтеся. Уявіть себе на запашній зеленій траві, серед дерев та квітів, які дають тілу енергію і забирають втому». Третя вправа (1 хв.): «Сядьте чи станьте прямо. Підніміть пружно руки та голову. Пальці обох рук сплетіть і поверніть долонями вгору – краще в бік сонця. Закрийте очі й відчуйте тепло на долонях, яке струмує по

руках до серця, а далі – по всьому тілу». Четверта вправа (1 хв.): «Енергійно струшуйте руками, кистями, пальцями. Напружте ноги і активно рухайте стопами та пальцями ніг. Глибоко вдихніть, як пташка, що вже відпочила і готова до польоту». При виконанні вправ відбувається корекція опорно-рухового апарату дитини, покращення психоемоційного стану.

Співчуття живій природі породжує в дитини з інтелектуальними порушеннями найкращі якості, позитивно змінює її характер, додає рішучості, а це є запорукою соціалізації та інтеграції в соціумі.

Метод природних асоціацій полягає у корекції психоемоційного стану через психологічний зв'язок з природним об'єктом чи явищем. Прикладом реалізації методу природних асоціацій є вправа «Дерево». Вправа має на меті корекцію психоемоційного стану дитини з інтелектуальними порушеннями через психологічний зв'язок з природним об'єктом, психологічне налаштування на позитивний настрій, спілкування з використанням аеротерапії, деревотерапії, ароматерапії. Так, перебуваючи на екскурсії або на уроці милування природою, дітям пропонується стати у коло на певній відстані один від одного навколо вибраного ними дерева або обійняти його, щоб відчутти запах та силу. Дітям пропонується завдання: «Дуже сильно натисніть п'ятами на землю, руки стисніть в кулаки, міцно зціпивши зуби, уважно дивіться на дерево». Потім звертаючись до дітей, промовляється психологічне налаштування: «Ти – могутнє міцне дерево, в тебе сильне коріння, й ніяких вітрів ти не боїшся. В складних життєвих ситуаціях стань сильним і могутнім «деревом», скажи собі, що ти сильний, у тебе все вийде. Це поза впевненої особистості».

Під час виконання таких завдань діти з інтелектуальними порушеннями навчаються мистецтву володіти собою, розвивають уміння приймати рішення, звільнятися від страхів, тривоги, невпевненості у своїх силах.

Метод екологічно-емоційного впливу спрямований на розвиток в дітей з інтелектуальними порушеннями почуття поваги до природи і розкриття її універсальної цінності для свого здоров'я. Він передбачає чуттєве сприйняття реального оточуючого природного середовища у ході дослідження чи спостереження за окремими природними об'єктами чи явищами, у результаті чого відбувається позитивний вплив природного об'єкта на психічний стан дитини. Прикладом реалізації методу є релаксаційна вправа «Природа лікує», яка має на меті покращення та зміцнення психічного здоров'я дітей з інтелектуальними порушеннями такими природотерапевтичними засобами як звукотерапія, ароматерапія, рослинотерапія. З дітьми проводиться сеанс звукотерапії «Лісові звуки» у поєднанні з ароматичною терапією. Діти слухають аудіозапис пташиного співу, шелесту листочків, жибоніння джерельця, дзижчання комах і вдихають запахи трав (подушечки із трав пропонується вибрати для себе індивідуально) ромашки, хвої, шишки хмелю, меліси, розмарину, рути, м'яти. Після прослуховування аудіозапису діти грають у гру «Відгадай голос природи». Такі вправи знімають роздратованість, головний біль, покращують емоційний

стан, заспокоюють нервову систему.

Отже, проведення релаксаційних вправ з дітьми з інтелектуальними порушеннями дає змогу керувати своїми емоціями, знімати перевтому, переносити стреси з найменшими нервовими втратами.

У процесі перевірки ефективності методів корекції психоемоційного стану дітей з інтелектуальними порушеннями та оздоровчого впливу природотерапії були залучені діти з інтелектуальними порушеннями експериментальної групи, яким було запропоновано природотерапевтичні вправи із активним використанням засобів природотерапії, та контрольної групи, заняття яких проводилися традиційно без використання цих засобів.

Діти з інтелектуальними порушеннями експериментальної групи, яким було запропоновано природотерапевтичні вправи, продемонстрували покращення психоемоційного стану. Так, у 30,4 % дітей експериментальної групи, які продемонстрували високий рівень психоемоційного стану, змінився настрій спілкування, міжособистісні стосунки з однолітками та дорослими, спостерігалось підвищення самооцінки та адекватного вираження почуттів, активізувався загальний потенціал можливостей дитини та її адаптації в соціумі. У 43,6 % дітей експериментальної групи, які продемонстрували достатній рівень психоемоційного стану, змінилося на краще самопочуття, вони стали спокійнішими і врівноваженішими, впевненими у собі. У 13,0 % дітей, які продемонстрували середній рівень психоемоційного стану, поліпшився настрій, зменшилася кількість нервових стресів. У 13,0 % дітей експериментальної групи не спостерігалось позитивних змін у психоемоційному стані, вони залишились на низькому рівні.

У дітей з інтелектуальними порушеннями контрольної групи, заняття яких проводилися традиційно без використання природотерапевтичних вправ, позитивних змін у психоемоційному стані майже не відбулося.

Якісні дані загального рівня психоемоційного стану дітей з інтелектуальними порушеннями після проведення експериментального дослідження подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні психоемоційного стану дітей з інтелектуальними порушеннями після проведеного експериментального дослідження

Група	Рівні							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	чол.	%	чол.	%	чол.	%	чол.	%
ЕГ	7	30,4	10	43,6	3	13,0	3	13,0
КГ	2	7,7	7	26,9	7	26,9	10	38,5

Як засвідчують дані, після проведеного експериментального дослідження високого рівня психоемоційного стану у результаті впровадження природотерапевтичних вправ досягли 30,4 % дітей експериментальної групи,

достатнього – 43,6 %; на середньому рівні залишилось 13,0 % дітей і на низькому – 13,0 % дітей.

У дітей контрольної групи відбулися незначні позитивні зміни, але значно нижчі, ніж в експериментальній. Так, на високому рівні залишилося 7,7 % дітей, на достатньому стало 26,9 %, на середньому – 26,9 % і на низькому рівні – 38,5 % дітей.

Аналіз даних, отриманих на різних етапах експериментальної роботи, дозволяє констатувати значні зміни у динаміці рівнів психоемоційного стану дітей з інтелектуальними порушеннями експериментальної групи (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльна таблиця рівнів психоемоційного стану дітей з інтелектуальними порушеннями до і після проведення експериментальної роботи, %

Група	Етапи дослідження	Рівні			
		Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕГ	діагностичний етап	4,4	21,7	26,1	47,8
	після експерименту	30,4	43,6	13,0	13,0
КГ	діагностичний етап	7,7	23,1	23,1	46,1
	після експерименту	7,7	26,9	26,9	38,5

Аналіз таблиці засвідчує, що у результаті впровадження природотерапевтичних вправ 30,4 % учнів експериментальної групи (до експерименту – 4,4 %) досягли високого рівня, достатнього – 43,6 % (до експерименту – 21,7 %), середнього – 13,0 % (до експерименту – 26,1 %). На низькому рівня залишилося 13,0 % дітей (до експерименту – 47,8 %).

У дітей контрольної групи також спостерігається незначна позитивна динаміка. Так, у контрольній групі на високому рівні залишилося 7,7 % учнів (до експерименту – 7,7 %), на достатньому – 26,9 % (до експерименту – 23,1 %), на середньому – 26,9 % (до експерименту – 23,1 %) і на низькому рівні – 38,5 % (до експерименту – 46,1 %).

Отже, проведена експериментальна робота засвідчує позитивний вплив розроблених природотерапевтичних вправ на психоемоційний стан дітей і доводить ефективність їх використання у освітньому процесі спеціальної школи для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Висновки. Узагальнення вищевикладених підходів дає підстави до висновку, що використання у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями методів психолого-педагогічної корекції суб'єктного ставлення до природи, спрямованих на становлення емоційно-ціннісної сфери взаємовідносин з природою, сприяє формуванню інтересу до еколого-природотерапевтичних проблем, корекції їх психоемоційного стану та

підвищенню ефективності освітнього процесу дітей з інтелектуальними порушеннями.

Перспективи подальших досліджень полягають у систематизації інноваційних методів корекції психоемоційного стану дітей з інтелектуальними порушеннями та адаптації їх для розробки методичних рекомендацій для майбутніх вчителів-дефектологів та педагогічних працівників спеціальної освіти.

Література:

1. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2013 р. № 607. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF#Text>.

2. Адамюк Н. Б., Андрусина Л. Є., Базилевська О. О. та ін. Реалізація оновленого змісту освіти дітей з особливими потребами: початкова ланка : навчально-методичний посібник / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупасової, Н. О. Макаруч, В. І. Шинкаренко. Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2014. 336 с.

3. Татяничкова І. Соціалізація дітей з порушеннями інтелектуального розвитку : монографія. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2014. 381 с.

4. Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В. та ін. Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з інтелектуальними порушеннями : навчально-методичний посібник / за ред. О. В. Чеботарьової. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмченка НАПН України, 2018. 123 с.

5. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр : Постанова Кабінету Міністрів України від 6.03.2019 р. № 221. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>.

6. Малишевська І. А. Методика використання природотерапевтичних засобів у професійній підготовці майбутнього вчителя : методичні рекомендації. Умань: Алмі, 2010. 48 с.

7. Малишевська І. А. Використання інноваційних педагогічних технологій в умовах інклюзивної освіти. *Теоретико-методологічні засади розвитку спеціальної та інклюзивної освіти*. Умань: ВІЗАВІ, 2018, Т. 1. С. 114–137.

8. Малишевська І. А. Природотерапія у роботі з учнями початкової школи : навчально-методичний посібник для вчителів і студентів. Умань: Алмі, 2009. 164 с.

9. Ясвин В. А. Психология отношения к природе. Москва: Смысл, 2000. 456 с.

10. Білик Л. І., Чемерис І. А. Природа: пізнай, зрозумій, полюби : навчальний посібник. Черкаси: «Вертикаль», ПП Кандич, 2004. 320 с.

References:

1. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu pochatkovoї zahalnoi osvity dlia ditei z osoblyvymy osvithnimy potrebamy [On the approval of the State standard of primary general education for children with special educational needs] : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.08.2013 r. № 607. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF#Text>.

2. Adamiuk, N. B., Andrusyshyna, L. Ye., Bazylevska, O. O. et al. (2014). Realizatsiia onovlenoho zmistu osvity ditei z osoblyvymy potrebamy: pochatkova lanka [Implementation of the updated content of the education of children with special needs: the initial link]. V. V. Zasenka, A. A. Kolupaieva, N. O. Makarchuk, V. I. Shynkarenko (Eds.). Kyiv: Vydavnycha hrupa «ATOPOL» [in Ukrainian].

3. Tatiianchykova, I. (2014). Sotsializatsiia ditei z porushenniamy intelektualnoho rozvytku [Socialization of children with intellectual disabilities]. Sloviansk: Vyd-vo B. I. Matorina [in Ukrainian].

4. Chebotarova, O. V., Blech, H. O., Hladchenko, I. V. et al. (2018). Psykholoho-pedahohichniyi suprovod navchannia ditei z intelektualnymy porushenniamy [Psychological and pedagogical support for the education of children with intellectual disabilities]. O. V. Chebotarova (Ed.). Kyiv: ISPP imeni Mykoly Yarmchenka NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro spetsialnu shkolu ta Polozhennia pro navchalno-reabilitatsiinyi tsentr [On the approval of the Regulation on the special school and the Regulation on the educational rehabilitation center]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6.03.2019 r. № 221. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>.

6. Malyshevska, I. A. (2010). Metodyka vykorystannia pryrodoterapevtychnykh zasobiv u profesiinii pidhotovtsi maibutnoho vchytelia [The method of using natural therapeutic means in the professional training of the future teacher]. Uman: Almi [in Ukrainian].

7. Malyshevska, I. A. Vykorystannia innovatsiinykh pedahohichnykh tekhnolohii v umovakh inkluzyvnoi osvity [The use of innovative pedagogical technologies in the conditions of inclusive education]. *Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku spetsialnoi ta inkluzyvnoi osvity*. (2018). (Vol. 1). Uman: VIZAVI [in Ukrainian].

8. Malyshevska, I. A. (2009). Pryrodoterapiia u roboti z uchniamy pochatkovoї shkoly [Nature therapy in work with elementary school students]. Uman: Almi [in Ukrainian].

9. Jasvin, V. A. (2000). Psihologija otnoshenija k prirode [Psychology of attitude to nature]. Moskva: Smysl [in Russian].

10. Bilyk, L. I, Chemerys, I. A. (2004). Pryroda: piznai, zrozumii, poliuby [Nature: know it, understand it, love it]. Cherkasy: «Vertikal», PP Kandych [in Ukrainian].